
Jean-Baptiste Say: Bırakınız Yapsınlar'ın (Laissez Faire'nin) İhmal Edilen Şampiyonu*

◆

Larry J. Secrest**

Bazı temel gerçekler dışında J. B. Say'ın hayatı konusunda İngilizce olarak yazılmış çok az şey bulunmaktadır.¹ Say, Fransa'nın Lyon kentinde orta sınıfa mensup Huguenot'ların çocuğu olarak dünyaya geldi ve ilk çocukluk yıllarının çoğunu Cenevre ve Londra'da geçirdi. Genç bir beyefendi olarak bir hayat sigortası şirketinde çalışmak üzere Fransa'ya döndü ve kısa zamanda ileri derecede serbest piyasa taraftarı olan bir entelektüeller grubunun etkili bir üyesi haline geldi.² Doğrusu Say, bu grup tarafından yayınlanan *La Decade Philosophique* dergisinin ilk editörüydü. Napolyon savaşlarından sonra Say, Conservatoire des Arts et Metiers'de, daha sonra da College de France'ta Ekonomi Politik kürsüsünde görev yaptı. Ünlü *Treatise* kitabı dışındaki diğer eserleri *Cours Complet d'Économie Politique* ile *Letters to Mr. Malthus*'tur (Bay Malthus'a Mektuplar). Yazıları sayesinde etkisi İtalya, İspanya, Almanya, Latin Amerika, İngiltere ve Amerika'ya yayılmıştır. Amerika'daki hayranları arasında Thomas Jefferson ile James Madison da vardı. Onun hükümet müdahalesi karşıtlığı yönündeki

* Jean Baptiste Say: Neglegrad Champion of Laissez Faire", .../

JEAN BAPTISTE: asp?PrintFriendly=Yes&control=&titlenum=&FS=&title=&Month, 27.02.2003

** Larry J. Secrest, Sul Ross Üniversitesinde profesördür. larrys@sulross.edu

¹ Yakında çıkan bir kitap bu eksikliği telafi edebilir. Bkz. R. R. Palmer, J. B. Say: An Economist in Troubled Times. (Princeton, N.J.: Princeton University Press. 1997).

² Bu grup, Abb, Etienne Bonnot de Condillac'ın çalışmasından esinlenmiş ve Say'ın yanında Destutt de Tracy ve Pierre Jean Georges Cabanis gibi kişileri içermiştir.

ilkelere bağılılığı haya-tı boyunca devam etmiş görünmektedir. Say, Paris'te öldü.

J. B. Say, özellikle Avusturyalı ekonomistler tarafından iktisadî düşünce tarihinin önde gelen şahsiyetlerinden biri olarak anılmayı hak etmiştir. Ancak, onun (tamamen göz ardı edilmese de), çok az tartışma konusu yapıldığı görülmektedir. Gerçekten, Avusturya İktisat Okulu mensupları bile Say'ın katkılarına çok az ilgi göstermişlerdir.³

Temel düşünce tarihi kitapları, genellikle Say'den, çok kısa bir şekilde ve yalnızca onun piyasalarla ilgili yasası çerçevesinde bahsederler, böylece onun çalışmalarının çoğunu önemsemiyor izlenimi verirler. Bu çerçevedeki istisnalardan biri, Eric Roll'un *A History of Economic Thought* (İktisadî Düşünce Tarihi) kitabıdır.⁴ Roll, Say'e, çok belirgin, fakat ne yazık ki belli bir dereceye kadar giden bir saygı gösterir, çünkü Say'i, modern genel-dengeci, pozivist, neo-klasik ekonomistlerin bir öncüsü göstererek yanlış yorumlar.

Doğruyu söylemek gerekirse, bu ilgi ve takdir eksikliğinin, en azından kısmen Say'ın kendisinden kaynaklandığı iddia edilebilir. Her şeyin ötesinde Say, açık bir şekilde kendi çalışmasının, temelde Adam Smith'in *Wealth of Nations* (Ulusların Zenginliği) kitabının, kıta Avrupa'sındaki okuyucuların faydasına olacak şekilde ayrıntılı bir şekilde ele alınmasından ve popüler hale getirilmesinden ibaret olduğunu belirtmiştir. Say'ın kendi ifadelerinden hareket eden birçok ekonomist, asla onun çalışmalarını daha yakından inceleme zahmetine katlanma ihtiyacı hissetmemiştir. Say'ın temel çalışması olan *A Treatise on Political Economy* (Ekonomi Politik Konusunda Bir Tez)⁵ kitabının dikkatli bir şekilde okunması halinde, Say'ın, sık sık Smith'i övmüş olsa da, birçok önemli noktada Smith'in doktrininden ayrıldığı görülecektir. Gerçekten Say, birden fazla önemli konuda Adam Smith'i şiddetli şekilde eleştirmiştir. Say'i, Smith'in çok az farklı bir varyasyonu olarak yorumlama yerine, bu iki kişinin, klasik ekonomi içinde bir araya gelmiş dolambaçlı, fakat genellikle birbirinden farklı iki yolu temsil ettiğini düşünmek çok daha doğru olacaktır.

³ Elbette Murray N. Rothbard, şu eserinde Say'i detaylı bir şekilde ve derin bir hürmet duygusu içinde tartışır: *Classical Economics*, Cilt 2, *An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*. (Cheltenham, U.K.: Edward Elgar, 1995), ss. 3-45.

⁴ Eric, Roll, *A History of Economic Thought*, (Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall. [1956] 1961).

⁵ Bu eser, ilk defa 1803 yılında, Fransızca olarak *Traite d'Economie Politique* başlığı altında basıldı. Say yaşarken, bu aşırı derecede popüler kitap, sonuncusu 1826 yılında olmak üzere beş defa basıldı. Bkz. Jean-Baptiste Say, *A Treatise on Political Economy: or the Production, Distribution and Consumption of Wealth*. (Çev.: C. R. Prinsep ve Clement C. Biddle), (New York: Augustus M. Kelley, [1880] 1971), s. 111. Bazı başka dillere de çevrilmiştir.

P i y a s a

Smith, kişiyi David Ricardo, John Stuart Mill, Alfred Marshall, Irving Fisher, John Maynard Keynes ve Milton Friedman'a götürür. Say ise kişiyi A. R. J. Turgot ve Richard Cantillon'dan Nassau Senior, Frank A. Fetter, Carl Menger, Ludwig von Mises ve Murray Rothbard'a götürür. Ancak, okuyucu, bu iki yolun ya da dizinin, büyük ölçüde dolambaçlı olduğunu ve çizgisel biçimde olmadığını akılda tutmalıdır. Başka bir deyişle, J. B. Say, birçok açıdan Avusturya okulunun gerçek öncülerinden biridir, fakat insan, buradan hareketle onun sadece zamanının ilerisinde yaşayan gerçek bir Avusturyalı olduğu sonucuna varmamalıdır. Say'ın çalışmalarını okuyarak, bütün açılardan Mises'e varmayı ummamak gerekir.

Metodoloji

Say'ın ekonomiye yaklaşımı, felsefî açıdan bir realistin ve bir özcünün (essentialist) yaklaşımını temsil etmektedir.⁶ Say, istatistikî araştırmaların kullanışlılığı hakkındaki sağlıklı bir şüpheciliği, gerçekliğin verilerini gözlemlemeye vurgu yapmakla birleştirmiştir. İstatistikî bir tanım, "topladığı verilerin kökenini ve sonuçlarını göstermez."⁷ Say açısından, sadece ilgili varlıkların temel doğasına dayandırılan bir nedensel açıklama böyle bir amaca ulaşılmasını sağlayabilir ve böyle bir analiz, ekonomi politığın temel görevini oluşturmaktadır. Say, ekonomiyi, "kesin gerçekler" oluşturma kapasitesine sahip gerçek bir bilim olarak görür,⁸ fakat "ekonominin ancak tümevarımcı araştırmanın sonuçlarına kendini hasrettikten sonra bir bilim haline geldiği" konusunda ısrarlıdır.⁹ Gerçekten Say, ekonomi politığın, "deneysel bilimin bir parçasını oluşturduğunu" ve böylece daha çok kimyaya ve doğa felsefesine benzediğini iddia eder.¹⁰

Sınıflandırma yapma bakımından Say, bütün gerçekleri, (a) nesnelere ilgili olanlar ile (b) olaylar ya da karşılıklı ilişkilerle ilgili olanlar şeklinde sınıflandırır. Birincisi, tanımlayıcı bilimin (örneğin botanığın) alanı iken, ikincisi deneysel bilimin (örneğin kimya ya da fiziğin) alanıdır.

Her şeyin ötesinde Say pratik olmaya çalışır; çünkü "hiçbir şey, teorinin uygulamaya ters olmasından daha boş olamaz!"¹¹ Bu amaç çerçevesinde

⁶ Ancak Say'ın, "özlerin" metafizik olarak gerçek olduğunu, başka bir deyişle belli objelerin obje sınıfının özünü "taşındığını" ileri süren Aristo'nun tutumunu mu, yoksa "özün", gerekli bir epistemolojik araç olduğunu, fakat hiçbir metafizik gerçeklik taşımadığını savunun bağlamsal realizmin tutumunu mu benimsediği açık değildir. Bkz. David Kelley, *The Evidence of the Senses: A Realist Theory of Perception* (Baton Rouge: Louisiana State University Press, 1986).

⁷ Say, *Treatise*, s. xix.

⁸ *Ibid.*, s. xlix.

⁹ *Ibid.*, s. xxxvi, vurgu sonradan eklenmiştir.

¹⁰ *Ibid.*, s. xviii.

Say, herhangi bir okuyazar ve makul düzeyde akıllı olan kişi, kendisinin söylediklerini kavrayabilsin diye kesin ve aynı zamanda mümkün olduğunca basit bir dil kullanmaya çalışmıştır.¹² Çoğu modern Avusturyalılar açısından olduğu gibi Say açısından da ekonomi, sadece uzmanı tarafından nüfuz edilebilen belirsiz bir alan değildir, fakat herkesin ulaşabildiği çok ileri düzeyde pratik önemi olan bir bilim dalıdır. Bu yüzden Say'ın, açıklık ve anlaşılabilirlik hedefi çerçevesinde, Adam Smith'in Ulusların Zenginliği çalışmasını, savaş, eğitim, tarih ve politika gibi konularda çok uzun ve dikkat dağıtan sapmalar içermesi yanında, "metottan yoksun olma" ile belirsiz, muğlak ve dağınık olma bakımından eleştirmesi şaşırtıcı gözükmemektedir.¹³

Para ve Bankacılık

Say'ın para konusunu ele alması, "isteklerin çifte çakışması" problemi ve değişim aracının bu problemi nasıl çözdüğü konusunda şu anda standart hale gelen tartışmayla başlar. Say'ın, ileri derecede talep edilen bir malın, nasıl aynı anda kabul görmüş bir mübadele aracına dönüştüğüyle ilgili yaptığı açıklama, kendisinden neredeyse yetmiş yıl sonra gelmiş olsa da, Carl Menger'in daha bilinen aynı konuyla ilgili yaklaşımını andırmaktadır.¹⁴ Tarihsel olarak para, hükümet kararnamesi yüzünden değil, kişisel çıkar yüzünden ortaya çıkar, bu yüzden, biçimi tüketici tercihlerinin karşılıklı ilişkisine bırakılmalıdır. "Bu nedenle devlet otoritesinin fermanı değil, fakat tüketici, tamamen para olarak kullanılacak spesifik ürünü ortaya çıkarır."¹⁵

Ardından Say, bir mübadele aracının (ideal düzeyde) sahip olması gereken özelliklerin listesini gözden geçirir: devamlılık, taşınabilirlik, bölünebilirlik, birim başına yüksek alım gücü ve aynılık. Say, bu sunuştan, değerli madenlerin (altın ve gümüş) parasal öz bakımından mükemmel tercihler olduğu yönündeki bilinen sonuca ulaşır. Başka bir deyişle, bireylerin, seçme konusunda serbest bırakılmaları durumunda, mal niteliğindeki bir parayı (madeni parayı) seçme olasılıkları oldukça yüksektir. Say'ın, para olarak altın ve gümüşün güçlü bir savunucusu olduğu doğru ise de, "yeni ve zengin maden cevheri türlerinin keşfedilmesi" durumunda, Say'ın, bu madenlerin başkalarıyla değiştirilme olasılığını da dikkate almasını tespit etmek, tahrik edici niteliktedir.¹⁶ Kısa- ca Say, "para", altın ya da gümüş anlamına gelir önermesine değiştirilemez

¹¹ Ibid., s. xxi.

¹² Ibid., s. xlvi.

¹³ Ibid., s. xlv.

¹⁴ Carl Menger, Principles of Economics. (Çev.: James Dingwall ve Bert F. Hoselitz), (New York: New York University Press [1871] 1976), ss. 257-262.

¹⁵ Say, Treatise, s. 220.

şekilde bağlanmış değildir. Ancak, paranın değerli madenden oluşması durumunda, Say, dolar gibi para birimlerinin, madeni paranın içinde yer alan altın ya da gümüş kütlesi açısından yeniden isimlendirilmesi gerektiğini kabul eder. Örneğin, bir Fransız frangı olarak isimlendirilen bir paranın, 5 gram gümüş içerdiği düşünülüyorsa, bu durumda para “bir frank” olarak değil, “5 gram gümüş” olarak isimlendirilmelidir.¹⁷

Say'e göre, Devletin para konularında haklı görülebilecek tek müdahalesi, madeni paraların basılmasıdır. Gerçekten Say, bu işin Devletin tekelinde olması gerektiğini, “çünkü özel para basanların sahtekârlığını tespit etmenin muhtemelen daha zor olacağını” düşünmüştür.¹⁸ Özellikle altın ve gümüşün parasal madenler olarak birlikte var oldukları bir sistemde, hükümetler, tarihteki iki maden uygulamalarında yapılanın tersine, ikisi arasında resmî bir değişim oranı belirlemekten kaçınma gayreti içerisinde olmalıdır.¹⁹ Say, iki maden uygulamalarının niçin her zaman felakete neden olduğunu açık bir şekilde anlamıştır. Neden şudur: Resmî olarak aşırı fiyatlandırılmış para, resmî olarak düşük fiyatlandırılmış parayı tedavülün dışına itmiştir ki bu, Graham Yasası olarak bilinen ilkedir.²⁰ Say, paranın, diğer bütün mallarda olduğu gibi arz ve talep tarafından yönlendirildiğini vurgulu bir şekilde ifade eder. Paranın alım gücü, “görelî talep ve arzla orantılı olarak yükselir ve düşer”.²¹ Bu yüzden, altın madeni para ile gümüş madeni para arasındaki değişim oranlarının, piyasa koşulları çerçevesinde değişmesine izin verilmelidir. Say, daha çok Murray Rothbard'ın önerdiği şekilde bir “paralel” madeni para sistemine taraftar gözükür.²²

Bankacılık konusuna gelindiğinde, Say, “mevduat bankaları” ile “tedavül bankalarını” birbirinden ayırır, fakat her ikisini de meşru kurumlar olarak görür.²³ Birinci tür bankalar, para için depo vazifesini görürler. Bunlar, bütün zamanlar boyunca % 100 rezerv tutarlar ve karşılığında ücret aldıkları, bir müşterinin hesabından diğerine para transfer etme gibi işlemleri mevdu-

¹⁶ Ibid., s. 222.

¹⁷ Ibid., s. 256.

¹⁸ Ibid., s. 229.

¹⁹ Ibid., s. 254.

²⁰ Bu, ders kitaplarının fiyat kontrollerini ele alışlarının paraya uygulanmasını temsil etmektedir. Fış zamanlı olarak bir para oluşumu için fiyat tavanı, diğeri için de bir fiyat tabanı belirlenir. Bu, elbette birincisi açısından bir kıtlık (tasarruflara dönüşerek ortadan kaybolur), ikincisi açısından da bir fazlalık (günlük işlemler için kullanılır) yaratır.

²¹ Say, Treatise, s. 226.

²² Murray N. Rothbard, The Case for a 100 Percent Gold Dolar, (Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute, [1962] 1991), s. 28.

²³ Bu, kesinlikle bütün Avusturyalılar açısından geçerli değildir. Murray Rothbard, özellikle kısmî rezerv bankacılığına karşıydı; bu bankacılığı “doğasında hileli” olduğu gerekçesiyle sık sık yermiştir. Bkz. Ibid., ss. 42, 51; aynı zamanda bkz. Murray N. Rothbard, The Mystery of Banking, (New York: Richardson and Snyder, 1983), ss. 97, 98 ve Murray N. Rothbard, Man, Economy, and State, (Los Angeles: Nash Publishing, [1962] 1993), s. 700.

at sahipleri adına gerçekleştirme bakımından kolaylık ve güvenlik sağlarlar.²⁴ İkinci tür bankalar ise gerçek malî araçlar olarak hizmet görürler. Bunlar da cüzî oranda rezerv tutarlar, değerli kağıt basarlar ve bonolar ile kambiyo senetlerini kırarak faiz geliri ortaya çıkarırlar. Bu tür kurumlar tarafından basılan değerli kağıtlar, madenî para ile ya da kısa vadeli senetlerle desteklenmelidir, eğer bu şekildeyse, bu durumda, “konvertibil para basan bir bankanın kağıtlarını elinde tutanlar, banka iyi yönetildiği ve hükümetten bağımsız olduğu sürece çok az riskle karşılaşır ya da hiç riskle karşılaşmazlar.”²⁵ Gerçekte Say, cüzî oranda rezerv tutan tedavül bankalarının, toplum açısından fayda sağladığını, çünkü onların “rezerv olarak tutulan toplamın miktarını azaltarak, sermayeyi iktisatlı kullanma avantajını ortaya çıkardığını bile öne sürer.²⁶ Eğer böyle cüzî oranlı rezerv değerli kağıtlar tedavüldeki paranın bir kısmının yerine geçer-se, bu durumda “piyasadan çekilen paranın işlevleri, onun yerine konulan kağıtlar tarafından aynı şekilde gerçekleştirilir.”²⁷

Parasal konularda gözden kaçırılmaması gereken iki önemli görüşü daha bulunmaktadır. Birincisi, Say, iş bölümü yatay ve dikey olarak toplum içerisinde genişledikçe, yani bireyler daha da uzmanlaştıkça, değişimlerin miktarının ve öneminin artacağını vurgular. Bu durum, somut bir değişim aracını gerektirir. Kısaca belirtmek gerekirse, para, modern uygarlığın yükselişinin ayrılmaz bir parçasıdır.²⁸ İkincisi, Say, herhangi bir nominal (itibarî) para arzının, fiyatlar serbest bırakıldığı sürece “optimal” olduğu, çünkü nominal açıdan gerçekleşen herhangi bir artış ya da azalışın, birim başına alım gücünü ters oranda değiştireceği konusunda ısrar eden Mises ve Rothbard ile aynı görüşü taşımaktadır. Bu şekilde gerçek para arzı hep aynı kalacaktır.²⁹

Say’ın Piyasalar Yasası

Şüphesiz Say’le ilgili en fazla bilinen şey, piyasalar teorisi (la theorie des debouches) ya da piyasalar yasası (loi des debouches) olarak da isimlendirilen “Say Yasası”dır. Bu ilke, klasik ekonomi okulunu oluşturan en önemli tuğlalardan biriydi, hâ-lâ da öyle olmaya devam etmektedir.³⁰ Yine, belli bir görünümü ya da diğer görünümleriyle serbest piyasaların savunulmasında

²⁴ Say, Treatise, ss. 268-269.

²⁵ Ibid., s. 278.

²⁶ Ibid., s. 272.

²⁷ Ibid., s. 274.

²⁸ Bu, parayı ortadan kaldırmak, fakat iş bölümünün verimlilikle ilgili faydalarını bir şekilde elde tutmak isteyen Karl Marx ile diğer sosyalistler açısından bir problem oluşturur.

²⁹ Say, Treatise, s. 151.

temel öneme sahip olmayı sürdürmektedir. Bunun da ötesinde kolektivizmi savunan herkes, özgürlükle-re ve özgür topluma saldırıda bulunurken bu yasayı çürütmeye çalışmaktadır. Ancak, bazı yazarlar Say Yasasının derinliğini (kapsamını) sorgulamaktadır. Alexander Grey, “bu teoriden pek bir şey ortaya koymayan bir teori” olarak bahseder.³¹ Murray Rothbard bile bu yasayı “[Say’in] düşüncesinin görelî olarak önemsiz yönü” olarak isimlendirir.³²

Çoğu ders kitabı, Say Yasasını, açık bir şekilde hatalı olan “arz kendi talebini yaratır” önermesine indirgemektedir. Minimum düzeyde bu, “toplam arz kendisinin toplam talebini yaratır” şeklinde verilebilir, çünkü iddia, X malının üretiminin zorunlu olarak bu mal için eşit miktarda talebe neden olacağı şeklinde değildir, fakat iddia, X malının üretiminin, A, B, C, vs. mallar için talep yaratacağı şeklindedir. Malların (ve tamamlayıcı hizmetlerin) genel olarak üretimi, malların (ve tamamlayıcı hizmetlerin) genel olarak tüketimine ya da onların talep edilmesine neden olur.³³ Muhakkak, belli bir malın az ya da fazla olması durumu söz konusu olabilir; genel fazla üretim ya da genel az üretim dönemlik bir olgu olmaktan öteye gidemez. “Bazı malların üretimi azaldığı içindir ki, bütün diğer mallar aşırı derecede bol bulunur”, böyle uyumsuz bir üretim, “bazı şiddet içeren araçlardan... siyasi ya da doğal bir sarsıntıdan” kaynaklanır.³⁴ Kendi araçlarına bırakıldığında piyasa bu tür dengesizlikleri düzeltecektir.

Say, düzeltici sürecin işlemlerini sağlayan iki araçtan bahseder. Say, temel olarak, bireyler üretimden elde ettikleri gelirin bir kısmını tasarruf etseler de, bu tasarruflar, “verimli işlerde” yeniden yatırıma dönüştürüldüğü sürece, toplam olarak üretim, gelir ya da tüketimde hiçbir azalma meydana gelmek zorunda olmadığı ileri sürer.³⁵ Bu yeniden yatırım sürecini girişimcilerin elde ettiği kazançlardaki farklılıklar teşvik etmektedir. Görelî olarak daha az kıt olan ve bu nedenle fiyatları düşen mallar yatırım çekmezken, görelî olarak daha fazla kıt olan ve bu yüzden fiyatı artan mallar ilave yatırım çeker. Birisi para biriktirse ya da saklasa bile, “nihaî hedefi, her zaman bu parayı bir tür a-lım için kullanmak olacaktır”,³⁶ bu şekilde gerçek ekonomik değerler üretiliyor olduğu sürece talep azlığı ortaya çıkmayacaktır. Tüketicilerin olabilmesi

³⁰ Bkz. Thomas Sowell, *Say's Law: An Historical Analysis*, (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1972), Thomas Sowell, *Classical Economics Reconsidered*, (Princeton, N.J.: Princeton University Press, 1974), aynı zamanda bkz. George Reisman, *Capitalism: A Treatise on Economics*, (Ottawa, Ill.: Jameson Books, 1996).

³¹ Alexander Gray, *The Development of Economic Doctrine: An Introductory Survey*, (Londra: Longmans, Green, [1931] 1961), s. 268.

³² Rothbard, *Classical Economics*, s. 27.

³³ Say, *Treatise*, ss. 132-140.

³⁴ *Ibid.*, s. 135.

³⁵ *Ibid.*, s. 110.

için ilk önce üreticilerin olması gerekir.

Üretim ve tüketim konularını tartışırken Say, sürekli olarak, paranın, sadece içinde toplam arzın toplam talebe dönüştürüldüğü nötr bir kanal olduğunu ya da “paranın değer transferlerinin bir aracı olmaktan başka bir şey olmadığını” söyler.³⁷ Burada, para arzındaki değişikliklerin, malların görece fiyatlarını değiştirdiği ve böylece bütün ilgili üretim yapısını yeniden yönlendirdiği dönüşüm mekanizmasının varlığı yadsınır gözükmemektedir. Modern Avusturyalı perspektifi açısından, Say’ın paranın nötr olmayan yönünü görememesi, belli bir dikkat eksikliği olarak sayılmalıdır.

Diğer taraftan Say, genel olarak fiyat düşmesi yaşanmasının, bu düşüşlerin verimlilik kazançlarının sonucu olması durumlarında, toplum açısından bir bütün olarak faydalı olduğu yönündeki açık kavrayışını çok etkili bir şekilde ifade etmiştir. Bu durum, yaygın inancın zıddına, sadece “bir ülkenin zengin ve bolluk içinde olmasını” göstermekle kalmaz,³⁸ fakat aynı zamanda “daha önceden sadece zenginler açısından ulaşılabilir olan malların neredeyse tüm toplum sınıfları açısından da ulaşılabilir hale getirilmesini” gösterir.³⁹ Bundan başka Say, (a) malların fiyatlarının, onların alıcı açısından işe yararlılığını yansıttığını, (b) üretim faktörlerinin fiyatlarının, tüketilen malların fiyatlarından çıkarıldığını ya da “yüklendiğini” ve bundan dolayı (c) üretim maliyetlerinin, malın işe yararlılığı ile üretim faktörlerinin verimliliği arasındaki ortak yüzeyi oluşturduğunu doğru bir şekilde kavramıştır.⁴⁰

Girişimciler, Sermaye ve Faiz

Rothbard, ekonomi dünyasının, girişimciyi ekonomik düşünceye yeniden dahil etmesinden dolayı Say’a hayır duada bulunması gerektiğini belirtir⁴¹, gerçekten olması gereken budur. Adam Smith, kalem ve mürekkebi kullanarak girişimciyi görünmez kıldı. J. B. Say, onu tekrar hayata ve sahnenin tam ortasına getirdi.⁴² Bu girişimciler ne yaparlar? “İnsan ihtiyaçlarının tatmin edilmesini” sağlamak için, “endüstrilerini” (Say “emek” kavramını kullanmayı tercih eder), üretim faktörlerini organize etme ve yönlendirme yolunda kullanırlar.⁴³

³⁶ Ibid., s. 133.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid., s. 303.

³⁹ Ibid., s. 288.

⁴⁰ Ibid., ss. 287-288.

⁴¹ Rothbard, *Classical Economics*, s. 25.

⁴² Say’ın *Treatise*’ni ilk defa okuyanlara faydası olsun diye, yaygın bir şekilde mevcut olan metnin, 1880 yılındaki Amerikan baskısının yeniden basımı olduğu ve o baskıda Fransızca “entrepreneur” kelimesinin “adventurer” (maccracı) olarak çevrildiği belirtilmelidir. Bkz. Say, *Treatise*, s. 78n.

Fakat onlar sadece işletmeci değildir. Onlar aynı zamanda önceden tahmin eden, projelere değer biçen ve risk üslenenlerdir.⁴⁴ Kendi mali sermayelerinden çıkardıkları ya da başkalarından ödünç aldıkları paraları emek, doğal kaynak (“arazi”) ve makine (“alet”) sahiplerine sunarlar. Bu ödemeler ya da “kiralar”, ancak girişimcilerin ürünü tüketicilere satmayı başarmaları durumunda telafi edilebilir. Girişimcilik başarısı, sadece bireylerin peşinde koştuğu bir şey değildir, fakat aynı zamanda bir bütün olarak toplum açısından da vazgeçilmez olan bir unsurdur. “Zeki tüccarlar, imalatçılar ve tarımcılarla dolu olan bir ülke, temelde kendini sanat ve bilime hasretmiş olan bir ülkeye göre daha güçlü refah üretme araçlarına sahiptir.”⁴⁵

Say’ın “sermaye” kelimesini kullanışı, kafa karıştırıcı nitelikte olabilir, çünkü bağlam gerektirdiği oranda, ya (a) nihai malların üretiminin ayrılmaz parçası olan sermaye malları anlamında ya da (b) işletmenin fonlarını oluşturan mali sermaye anlamında kullanmıştır.⁴⁶ Birincisi, daha önceki üretim sürecinin bir sonucudur ve girişimcinin endüstrisiyle bir araya getirildiğinde kazanç (ya da kayıp) ortaya çıkarır. İkincisi ise geçmişteki verimli faaliyetten elde edilen gelirin belli bir kısmının tasarruf edilmesinin bir sonucudur ve faiz ortaya çıkarır.

Say’ın faiz oranlarını analizi, oldukça kavrayıcı nitelikte ve çoğu bakımdan belirgin bir şekilde Avusturyalı bir karaktere sahiptir. Birincisi, Say, faiz oranının, paranın fiyatı değil, kredinin ya da “borç verilen sermayenin” fiyatı olduğunun farkındadır.⁴⁷ Bu yüzden, “paranın bol bulunmasının ya da kıt olmasının faiz oranını düzenlediği” önermesi yanlıştır.⁴⁸ Elbette, Say, nominal ya da piyasa oranını değil, faizin gerçek oranını hesaba katmaktadır. Say, aynı zamanda faiz oranlarının, geri ödenmemesinden kaynaklanacak kayba karşı korumak için, bir tür sigorta olmak üzere, belli bir risk primini içereceğini de açık bir şekilde görmüştür.⁴⁹ Örneğin, yasaların, kredi verenlere, geri ödemeyi gerçekleştirilmeyen borçluya karşı hukukî başvuru imkanı vermeyecek şekilde düzenlenmesi durumunda, böyle bir risk primi oldukça fazla olacaktır.⁵⁰ Bundan başka Say, bir uluslararası nominal faiz oranları dizisi ortaya çıkaran uluslar arasında “siyasî risk” farklılıkları olduğu gerçeğine de işaret etmiştir.⁵¹ Bir bütün olarak Say, kamusal politika bakımından, kredi

⁴³ Ibid., s. 83.

⁴⁴ Ibid., ss. 82-85.

⁴⁵ Ibid., s. 82.

⁴⁶ Ibid., s. 343.

⁴⁷ Ibid.

⁴⁸ Ibid., s. 353.

⁴⁹ Ibid., s. 344.

piyasalarıyla ilgili olarak başka yerde ortaya koyduğu aynı davranışı sergiler: isim olarak belirtmek gerekirse, devlet burnunu sokmamalıdır. “Faiz oranı, ... şarabın, çamaşırın ya da başka herhangi bir malın fiyatından daha fazla sınırlandırılmamalıdır ya da belirlenmemelidir.”⁵²

Say’ın faiz oranlarını kavrayışındaki göze çarpan kusurlardan birinin, onun, oranları “zaman tercihleri” temelinde yakalayamaması,⁵³ başka bir deyişle, bireylerin, mevcut malları gelecekteki mallar için vermeyi tercih ettikleri orana dayandırılmış olan faiz oranlarını açıklayamaması olduğu öne sürülmüştür.⁵⁴ Gerçekten Say, faiz oranlarını zaman tercihleriyle açık bir şekilde ilişkilendirmede başarısız olurken, en azından embriyo düzeyinde bir zaman tercihi kavramına sahipmiş gibi görünmektedir. Örneğin Say, “kargaşa ve düzensizlik zamanları [sırasında] ... herkes açısından gelirin tümünü tüketme saikin” mevcut olduğunu gözlemlemiştir.⁵⁵ Artan tutumluluğun (düşen zaman tercihi oranının) sermaye birikimi üzerindeki etkisini tartışırken de “düşük faiz oranının, daha bol sermayenin varlığını ispatladığı” sonucuna bile ulaşmıştır.⁵⁶

Değer ve İşe Yarama

Say açısından değer temeli, işe yaramadır ya da bir mal ya da hizmetin bazı insan isteklerini tatmin etme kapasitesidir. Söz konusu istekler ve onların arkasında yer alan tercihler, beklentiler ve alışkanlıklar analiz yapan kişi tarafından veri, data olarak alınmalıdır. Buradaki görev, mevcut datadan çıkarsamada bulunmaktır. Say, Adam Smith, David Ricardo ve başkalarının, değer temelinin emek ya da “verimli vasıta” (agency) olduğu yolundaki iddialarını reddetmede oldukça ısrarlıdır.⁵⁷ Değerin emek teorisini benimseyen ekonomistler, konuyu tam anlamıyla geri götürmüştür. “Verimli vasıta ya değerini veren şey, ... işe yararlılığı yaratma kapasitesidir.”⁵⁸

İki değer kategorisi vardır: “mübadele değeri” ile “kullanım değeri”.⁵⁹ Mübadele değeri, ekonomi alanına girmektedir, çünkü bir kişinin piyasadaki bir malı alabilmek için vazgeçmek zorunda kaldığı değeri temsil etmekte-

⁵⁰ Ibid., ss. 345-346.

⁵¹ Ibid., s. 347.

⁵² Ibid., s. 352.

⁵⁴ Bu, bireyin, gelecek için tasarrufta bulunma yerine, şu anda tüketmeyi tercih ettiği o-ran olarak düşünülebilir.

⁵⁵ Say, Treatise, s. 348.

⁵⁶ Ibid., s. 116.

⁵⁷ Ibid., ss. Xxxi, xl, 287.

⁵⁸ Ibid., s. 287.

dir. Ekonomi kavramlarıyla açıklamak gerekirse, “bir nesnenin değerinin tek uygun ölçüsü, o nesneye karşılık kolayca elde edilebilen diğer malların miktarıdır.”⁶⁰ Mübadele değerine sahip olan şeyler, bugün “iktisadî mal” olarak isimlendirilmektedir, fakat Say onları “sosyal servet” olarak adlandırmaktadır. Bunların zıddına, hava, su ve güneş ışığı gibi bazı şeyler sadece kullanım değerine sahiptir, çünkü onlar, o kadar bol bulunmaktadır ki, belli bir fiyatta sahip olamamaktadırlar. Bunlar “serbest mal” olarak bilinmektedir, fakat Say, onları “doğal servet” olarak adlandırmaktadır.⁶¹

Ne yazık ki, değerlerin yukarıdaki sınıflandırmasına bağlı kalan Say, en üzücü hataya düşmüştür. Say, bir malın ekonomik değeri ölçütünün, kelimenin tam anlamıyla onun piyasa fiyatı olduğundan,⁶² bütün piyasa işlemlerinin, eşit değerlerin değişimini içerdiği sonucuna ulaşmıştır. Bu düşünce, elbette ne alıcının ne de satıcının kazandığı sonucuna götürmektedir. Ya da, başka bir deyişle, bütün piyasa işlemleri bir “sıfır toplamlı oyundur.” “İspanyol şarabı Paris’te satın alındığında, gerçekten eşit değer için eşit değer verilmektedir: ödenen gümüş ve alınan şarap birbirinin değerine sahiptir.”⁶³ Avusturyalılar, gönüllü gerçekleştirildiği sürece, değişimlerin, her bir alıcı ve satıcının beklenen çıkarları açısından karşılıklı olarak fayda getirici nitelikte olmak zorunda olduğu konusunda oldukça ısrarlıdır. Eğer durum bu şekilde gerçekleşmezse, bu durumda alıcı ile satıcı niçin alış veriş yapmayı kabul etsin?

Vergiler ve Devlet

Say’ın radikalizmi, başka hiçbir hususta hükümetin ekonomiye müdahalesini eleştirmesindeki kadar belirgin değildir.⁶⁴ En kısa şekilde ifade etmek gerekirse, Say, kişisel çıkarın ve kazanç peşinde koşmanın, girişimcileri, tüketici talebini tatmin etmeye yönelteceğini ileri sürer. “Ürünlerin doğası, her zaman toplumun istekleri tarafından belirlenir”, bu yüzden “yasal müdahale tamamen gereksizdir.”⁶⁵

Say’ın özel bir yasal düzenleme serisiyle ilgili yorumları oldukça eğitici-dir. İngiliz Gemicilik Yasalarının birincisi 1581 yılında çıkarıldı; bu Yasalar

⁵⁹ Say’inkiyle bazı güçlü benzerlikler taşıyan bir değer tartışması için bkz. Menger, Principles, ss. 114-121, 295-302.

⁶⁰ Say, Treatise, s. 285.

⁶¹ Ibid., s. 286.

⁶² Ibid., s. 285.

⁶³ Ibid., s. 67.

⁶⁴ Murray N. Rothbard şu eserinde konunun, modern Avusturyalı perspektifinden mükemmel bir analizini yapmıştır: Power and Market: Government and the Economy, (Kansas City: Sheed Andrews and McMeel, [1970] 1977). Say’ın, yaşasaydı bu çalışmayı yürekten alkışlayacağına inanmamak mümkün değildir.

1651 ve 1660 yıllarında güçlendirildi; ve sonuncu yasa 1849 yılına kadar ilga edilmedi. Bu yasaların amacı, İngiltere'nin uluslararası ticaretini, tamamen İngiliz deniz ticaretinde rol alan gemi sahiplerine tahsis etmektir. Say, "taşıma ticaretinin" bu şekilde tekelleştirilmesinin, ulusal refahı azalttığını, çünkü mallarını piyasalara taşıyan tüccarların kazançlarını azalttığını ileri sürer.

Say, bu yasaları savunanların buna rıza gösterebileceğinin farkındadır, yine de kısıtlamaların ulusal güvenlik temelinde haklılaştırıldığında ısrar eder. Say, bunun, sadece "bir ulusun diğerleri üzerinde hakimiyet kurması yönünde bir avantaj oluşturması halinde" bu durumun geçerli olduğunu belirtir. "... Hakimiyet sevdası, sahte bir yükselmeden başka bir şey sağlamaz, bu da bütün komşuların düşmanlar haline gelmesini garanti eder. Karşılıklı çıkar, doğal olduğu için, uluslararası nezakete yol açar, faydalı karşılıklı ilişkiyi genişletir ve daimî refaha neden olurken; ulusal borç ile içeride yolsuzluk, tiranlık ve devrim ortaya çıkaran bu hakimiyet sevdasıdır."⁶⁶

Bu alıntı, Say'ın, serbest ticaret ile barışın el ele gittiği önermesini ne kadar iyi kavradığını göstermektedir.

Vergilendirme konusuna gelince, Say, vergileri ikiye ayırır. Doğrudan vergiler, gelir ya da servet üzerine konan vergilerdir. Dolaylı vergiler ise satış vergileri, tüketim vergileri ve tarifeler gibi vergilerdir. Spesifik şekline ya da toplanma yöntemine bakılmaksızın "bütün vergilerin, verimli sermayenin biriktirilmesini önlediği kadar, üretime (çoğalmaya) zarar verdiği söylenebilir."⁶⁷ Bu yüzden, bazı ekonomistlerin iddia ettiğinin aksine, "vergilendirmenin, ... servetin belli bir kısmını tüketerek bir ulusu zenginleştirdiği izlenimi vermek, muhteşem bir saçmalaktır."⁶⁸

Bugün de yüksek vergilendirme oranlarının ve onunla beraber gelen yüksek düzeydeki hükümet harcamalarının, bir şekilde bir toplumun daha müreffeh olmasına neden olduğunu savunan birçok yazar bulmak mümkündür. Doğal olarak, Say, istatistiki açıdan refah ile vergilendirmenin pozitif bir ilişki içerisinde olduğu gerçeğine rağmen, bunun yanlış olduğunu bilir. Say, bu tür iddiaların, neden ile sonucun yerini değiştirme hatasına düştüğünü belirtir. Yani, "bir kişi, çok ödeme yaptığı için zengin değildir; fakat zengin olduğu için çok ödeme yapma imkanına sahiptir."⁶⁹ Müreffeh uluslar, müreffeh kalmayı sürdürüyorlarsa, bu, ağır vergi yüklerinden dolayı değil, bu vergi yüklerine

⁶⁵ Say, Treatise, s. 144.

⁶⁶ Ibid., s. 104.

⁶⁷ Ibid., s. 455.

⁶⁸ Ibid., s. 447.

rağmen olan bir şeydir. Say'ın Treatise'ini okuyan kişi, vergiler ve hükümetle ilgili tartışmanın "tüketim" başlığını taşıyan bölümde yer aldığı gerçeğini göz ardı etmemelidir. Bu, rastgele olmuş bir şey değildir, çünkü Say, hükümet harcamasını, "verimsiz tüketim" olarak damgalamakta tereddüt etmez. Bu bakımdan, "aşırı vergilendirme, bir tür intihardır."⁷⁰

Say'ın, Avusturyalı ekonomistler açısından çok değerli olan teorisinin belli noktalarını ya göz ardı ettiği ya da yanlış yorumladığı doğrudur. Say, piyasa mübadelelerinin, hem alıcı hem de satıcı açısından işe yararlılık kazançlarını temsil ettiğine inanmaz; faiz oranları ile zaman tercihleri arasındaki ilişkiyi görmez; ve konjonktür dalgalanmaları teorisi ortaya koymaz. Diğer taraftan Say, istatistikî araştırmaların sınırlamalarının farkındadır; parayı mal olarak görmenin ve serbest bankacılığın ileri derecede savunucusudur; girişimcilerin ve sermaye biriktirmenin, ekonomik gelişme açısından çok önemli olduğunu bilir; ve hükümet düzenlemesi ile vergilendirmenin, refah, hatta sivil toplumun kendisi açısından tehdit oluşturduğunu doğru şekilde tespit etmiştir.

Jean-Baptiste Say'ın, Avusturyalı olsun ya da olmasın, ekonomist olsun ya da olmasın bütün okuyuculara sunabileceği önemli şeyleri bulunmaktadır. Birçok önemli gerçeği açık bir şekilde görmüş ve onları arzuyla ve berrak bir şekilde kaleme almıştır. Say, bir keresinde ekonomiden "bu güzel ve her şeyin ötesinde faydalı olan bilim" olarak bahsetmişti.⁷¹ Kendisine bırakılan ekonomiyi daha güzel ve daha faydalı hale getirerek kendinden sonrakilere bırakmıştır.

SEÇME OKUMALAR

Gray, Alexander. [1931] 1961. *The Development of Economic Doctrine: An Introductory Survey*. Londra: Longmans, Green.

Kelley, David. 1986. *The Evidence of the Senses: A Realist Theory of Perception*. Baton Rouge: Louisiana State University Press.

Menger, Carl. [1871] 1976. *Principles of Economics*. (Çev.: James Dingwall ve Bert F. Hoselitz). New York: New York University Press.

Mises, Ludwig von. [1957] 1969. *Theory and History: An Interpretation of Social and Economic Evolution*. New Rochelle, N.Y.: Arlington House.

--- [1960] 1976. *Epistemological Problems of Economics*. (Çev.: George

⁶⁹ Ibid., s. 448.

⁷⁰ Ibid., s. 450.

⁷¹ Ibid., s. li.

Reisman). New York: New York University Press.

---- [1949] 1966. *Human Action: A Treatise on Economics*. Chicago: Henry Regnery.

Palmer, R. R. 1997. *J. B. Say: An Economist in Troubled Times*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Reisman, George. 1996. *Capitalism: A Treatise on Economics*. Ottawa, Ill.: Jameson Books.

Roll, Eric. [1956] 1961. *A History of Economic Thought*. Englewood Cliffs, N. J.: Prentice-Hall.

Rothbard, Murray N. [1962] 1993. *Man, Economy, and State*. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute.

---- [1962] 1991. *The Case for a 100 Percent Gold Dollar*. Auburn, Ala.: Ludwig von Mises Institute.

---- 1983. *The Mystery of Banking*. New York: Richardson and Snyder.

---- [1970] 1977. *Power and Market: Government and the Economy*. Kansas City: Sheed Andrews and McMeel.

---- 1995. *Classical Economics. Cilt 2. An Austrian Perspective on the History of Economic Thought*. Cheltenham, U.K.: Edward Elgar.

Say, Jean-Baptiste. [1880] 1971. *A Treatise on Political Economy: or the Production, Distribution and Consumption of Wealth*. (Çev.: C. R. Prinsep ve Clement C. Biddle). New York: Augustus M. Kelley.

Sowell, Thomas. 1972. *Say's Law: An Historical Analysis*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

----1974. *Classical Economics Reconsidered*. Princeton, N.J.: Princeton University Press.

Çeviren: Nasuh Uslu